

SEBASTIAN DE TORO

Överskuldssättning och ojämlikhet

Överskuldssättning har i den svenska offentligheten ofta diskuterats utifrån en juridisk, social och moralisk kontext. De ekonomiska och strukturella aspekterna har inte blivit föremål för samma publika debatt. En frågeställning som har fått relativt lite uppmärksamhet är hur överskuldssättning fördelar sig mellan olika grupper i samhället. Med ökad kunskap om vilka som är drabbade är det lättare att utforma effektiva strategier för att motverka överskuldssättning och de problem som följer i dess kölvatten.

SEBASTIAN DE TORO, LO-ekonom, sebastian.detoro@lo.se

1. INLEDNING

Den allmänna diskussionen kring överskuldssättning förs i stort sett utifrån två nidbilder: *Lyxfällanbilden* som utgår från att de överskuldssatta är slarvpellar som inte förmår att sköta sin ekonomi, och *Snabblånebilden* som menar att det finns ett antal små, giriga snabblåneföretag som skor sig på svaga konsumenter med försätlig och aggressiv marknadsföring samt extrema räntesatser.

De som arbetar med överskuldssättning vet att detta är förenklade bilder. Förvisso finns det konsumenter som har svårt att hantera sin ekonomi och som spenderar långt över sin förmåga, liksom det finns snabblåneföretag med höga effektiva räntor och tveksamma säljmetoder, men orsakerna till överskuldssättning är fler och mer komplexa än så.

Det som präglar samhällsdebatten kommer också att prägla vilka lösningar som politiker och andra beslutsfattare vidtar, med konsekvensen att fokus idag ligger på regleringar av snabblånemarknaden

framför andra delar i kreditsamhället eller informationskampanjer riktade till hushållen. Andra lösningar, som att se över balansen på kreditmarknaden eller att fundera över trygghetssystemens betydelse för att motverka överskuldssättning vid plötsliga inkomstbortfall, förblir åsidosatta.

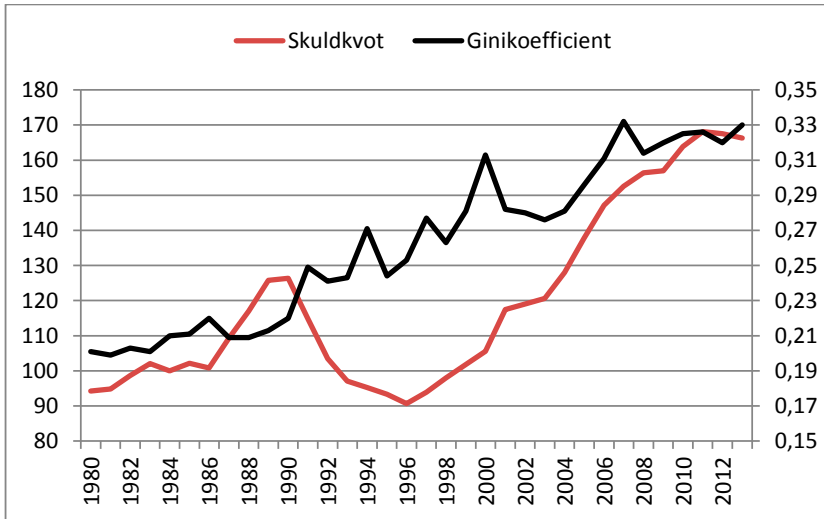
Olika försök att bredda analysen är därför viktiga.

Ett område som hittills inte belysts i någon större utsträckning är hur överskuldssättning fördelar sig i befolkningen. Vilka är de drabbade? Hösten 2016 skrev jag därför en rapport med namnet **Långvarig överskuldssättning. Den bortglömda ojämlikheten** för att belysa den frågan. I den här artikeln presenteras vissa slutsatser från rapporten.

2. OJÄMLIKHETEN OCH SKULDER

Ojämlikheten har ökat kraftigt i västvärlden sedan början av 1980-talet. Rädslan för vad det kan få för konsekvenser för våra samhällen har återigen blivit föremål för politisk och ekonomisk debatt. Sverige utgör inget undantag från den rådande trenden. Ojämlikheten i Sverige var som lägst i början av 1980-talet och har därefter ökat kraftigt. Men det är inte bara ojämlikheten som har ökat utan även skuldvolymen hos svenska hushåll. Utvecklingen av såväl ojämlikhet som hushållens skulder sedan 1980 visas i figur 1.

Figur 1. Utveckling av Ginikoefficient och hushållens skuldkvot sedan 1980

Källa: de Toro (2016)

Skuldkvoten (röd linje, vänster axel) anger kvoten mellan hushållens samlade skulder och samlade disponibelinkomst. Ginikoefficienten (svart linje, höger axel) är ett mått på ojämlikhet där 0 innebär total jämlikhet, alla har exakt samma inkomst, och 1 anger att en person uppbär alla inkomster i ett samhälle.

En intressant fråga är om den ökade ojämlikheten och skuldkvoten har något samband. Enligt Fasianos et al (2016) kan ojämlikhet leda till att hushållen skuldsätter sig mer genom mekanismer på ekonomins utbuds- och efterfrågesida:

Ökat utbud. Ökad ojämlikhet kan bland annat manifesteras i form av en större andel höginkomsttagare eller genom att höginkomsttagarnas genomsnittliga inkomster ökar i förhållande till övriga inkomstsegment i befolkningen. Eftersom höginkomsttagare har en lägre konsumtionsbenägenhet, alltså konsumerar en lägre andel av sin inkomst, än övriga befolkningssegment, blir den automatiska konsekvensen att de sparar en större andel av sina inkomster. Det här sparandet måste kanaliseras på något sätt i ekonomin. På så sätt ökar utbudet av krediter.

Ökad efterfrågan. Spegelbilden av fler eller rikare höginkomsttagare är fler eller fattigare låg- och medelinkomsttagare. De senaste årens ojämlikhet präglas framförallt av att de allra rikaste i samhället, topprocenten eller toppromillen, har ryckt ifrån alla andra både i termer av inkomster och i termer av förmögenheter. Den här utvecklingen förväntas ha två effekter. Dels kommer personer med stagnerande eller till och med sjunkande reallöner att försöka öka sin *absoluta* konsumtionsstandard medelst ökade lån. Dels kommer personer med stigande reallöner, men fallande relativlöner i förhållande till de allra rikaste, att försöka upprätthålla sin *relativa* konsumtionsnivå genom att finansiera en ökad andel av sin konsumtion med lånade medel.

Det kan dock finnas andra förklaringar till den ökade skuldkvoten. Omkring fyra femtedelar av hushållens krediter i Sverige utgörs av bostadslån. Det innebär att prisutvecklingen på bostäder bör ha stor betydelse för att förklara den ökade skuldkvoten. Enligt Riksgälden (2015) har bostadspriserna i Sverige främst stigit på grund av lägre realräntor, lägre skatter, att fler äger sin bostad, en växande och mer urbaniserad befolkning samt ett lågt bostadsbyggande.

Oaktat om det finns ett kausalt samband mellan ojämlikhet och skuldsättning eller inte är det av betydelse att förstå vilka grupper det är som är överskuldssatta.

De aspekter av ojämlikhet som oftast studeras är fördelningen av inkomster, förmögenheter, utbildning och hälsa. Genom att titta på överskuldssättning blir ytterligare en dimension av ojämlikhetens anatomi belyst.

3. VAD KÄNNETECKNAR DE LÅNGVARIGT ÖVERSKULDSATTA?

Att vara överskuldssatt innebär enkelt uttryckt att en person har mer skulder än vad hen klarar av och att skulderna är av långvarig karaktär. Det finns dock ingen officiell beräkningsmetod som anger hur antalet eller allvaret av överskuldssättning ska mätas.

Enligt Niemi-Kiesiläinen och Henrikson (2005) har tre sätt att mäta överskuldssättning utkristalliserats i europeiska länder, en administrativ, en kvantitativ och en subjektiv. Valet av metod kan ha stor betydelse för hur många som uppfattas vara överskuldssatta. I Sverige har uppskattningen av antalet överskuldssatta de senaste åren pendlat mellan Riksrevisionens (2016) 28 000 personer baserat på hur många personer som skulle beviljas skuldsanering om de ansökte om det, till Kronofogdemyndighetens (2008) 400 000 – 600 000 personer baserat på hur många som svarat att de under de senaste tolv månaderna ofta eller flera gånger varit i en situation där de inte har haft medel för att på förfallodagen betala räkningar, amorteringar eller räntor.

I de Toro (2016) användes approximationen personer som hade varit restförda hos Kronofogden i minst fem år i följd. Genom att välja de som hade varit restförda hos Kronofogdemyndigheten i minst fem år fångas endast personer med långvariga skuldproblem in. Datasetet härrör från 2013 då Utredningen om överskuldssättning erhöll materialet från Kronofogdemyndigheten. Sammantaget uppgick den här gruppen 2013 till 246 789 personer¹, vilket i grova drag motsvarar Malmös vuxna befolkning. Materialet från Kronofogdemyndigheten har i sin tur samkörts med material från Statistiska Centralbyrån och UC. Nedan redovisas kortfattat några av de viktigaste resultaten från statistiken.

Resultaten är slående. Låginkomsttagare, ensamstående, låg- och medelutbildade, sjuka och arbetslösa är överrepresenterade bland de långvarigt överskuldssatta.²

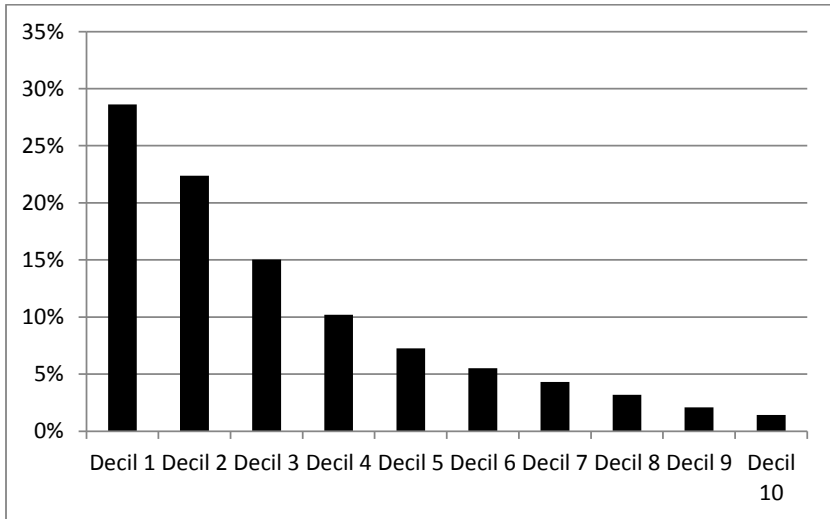
¹ Om antalet skuldssatta idag skulle skilja sig kraftigt från det som gällde 2013 blir det svårt att dra några slutsatser om dagens situation. Men skillnaderna förefaller små. Under de senaste åren har antalet skuldssatta hos Kronofogden rör sig upp och ner med någon enstaka procent om året. Skillnaden mellan den 14 maj 2013 och den 31 december 2015 är endast en och en halv procent.

² Statistiken visar hur förhållandet såg ut när undersökningen gjordes. Det finns inga longitudinella data och det går inte att dra några slutsatser om orsak och verkan av den här statistiken.

3.1 Kraftig överrepresentation av låginkomsttagare

Det är en kraftig överrepresentation av låginkomsttagare bland de överskuldssatta, 29 procent kommer från decilgrupp 1, de som har de lägsta inkomsterna, och sammanlagt 66 procent härrör från decilgrupp 1-3.

Figur 2. Långvarigt överskuldssatta fördelat på inkomstdeciler, KE³

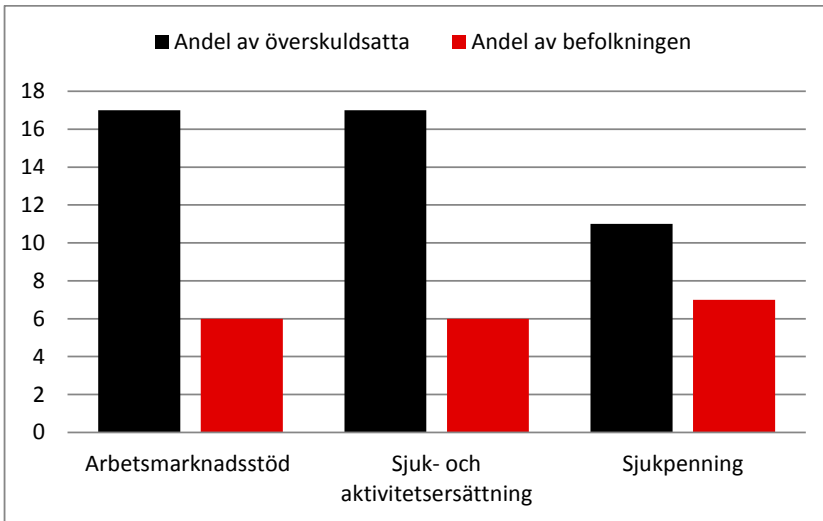
Källa: de Toro (2016)

³ I diagrammet har befolkningen delats in i tio jämnstora grupper utifrån deras inkomstnivåer. För att göra jämförelser av disponibel inkomst mellan olika typer av hushåll används ett viktsystem där konsumtionen är relaterad till hushållets sammansättning. Den disponibla inkomsten divideras med den konsumtionsvikt som gäller för hushållet. Skalan fastställs av SCB och bygger bland annat på budgetberäkningar utförda av Konsumentverket.

3.2 Överskuldssatta har svagare förankring på arbetsmarknaden

Överskuldssatta har oftare svagare förankring på arbetsmarknaden än andra. Personer med arbetsmarknadsstöd,⁴ sjuk- och aktivitetsersättning och sjukpenning är överrepresenterade bland de överskuldssatta i förhållande till deras andelar av befolkningen i stort.

Figur 3. Andel långvarigt överskuldssatta med arbetsmarknadsstöd, sjuk- och aktivitetsersättning och sjukpenning jmf med motsvarande gruppers andel av befolkningen

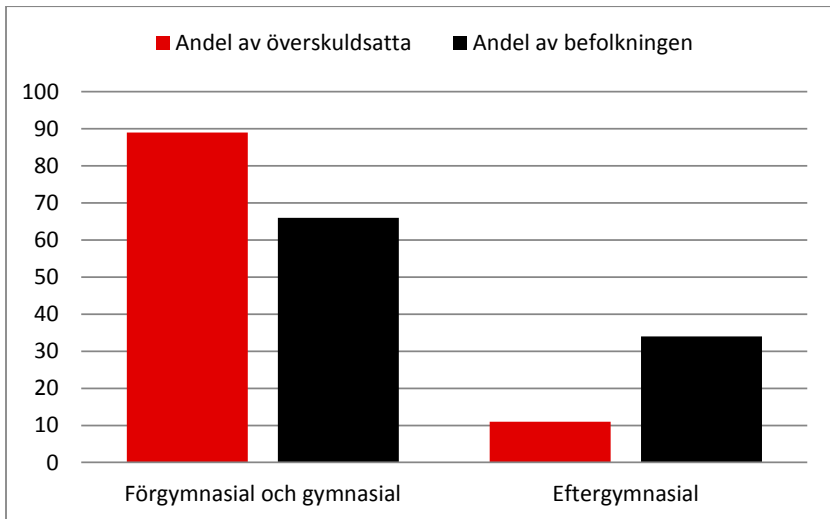
Källa: de Toro (2016)

⁴ Ersättning för arbetslöshetskassa och aktivitetsstöd.

3.3 Överrepresentation av förgymnasialt- och gymnasialt utbildade

Sammantaget utgör gruppen med förgymnasial och gymnasial utbildning ungefär två tredjedelar av befolkningen, men deras andel av de långvarigt överskuldssatta är avsevärt högre. Där utgör de nästan nio tiondelar. Bland de med eftergymnasial utbildning är siffrorna de motsatta. De utgör en tredjedel av befolkningen men endast en tiondel av de långvarigt överskuldssatta.

Figur 4. Andel av långvarigt överskuldssatta uppdelat på utbildningsnivå jämfört med motsvarande gruppers andel av befolkningen

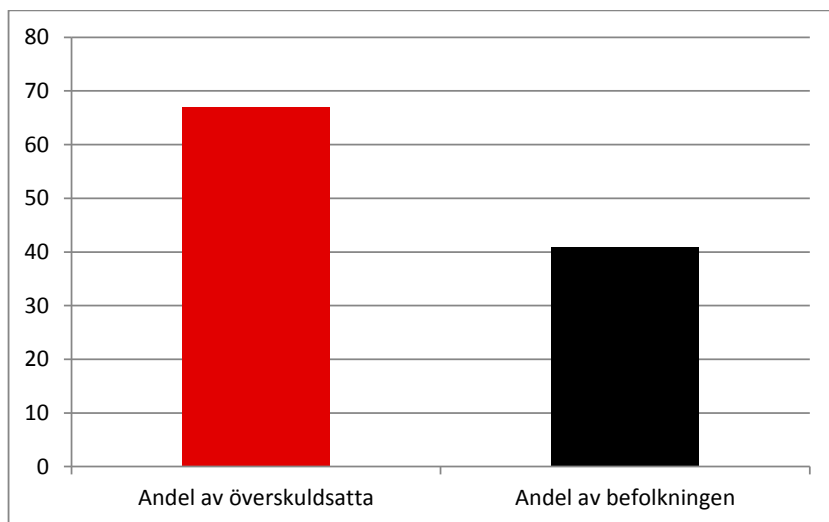

Källa: de Toro (2016)

3.4 Överrepresentation av ensamstående

Det finns en tydlig överrepresentation av ensamstående bland de långvarigt överskuldssatta. I befolkningen i sin helhet är 41 procent ensamstående, medan motsvarande grups andel av de långvarigt överskuldssatta uppgår till 67 procent. Går man ner ytterligare ett steg i statistiken, vilket inte visas här, framgår det att det särskilt är ensamstående kvinnor som är överrepresenterade bland de överskuldssatta.

Figur 5. Andel av långvarigt överskuldssatta som är ensamstående

Källa: de Toro (2016)

Statistiken som redovisats ovan visar att överskuldssättning är ojämnt fördelat, och att fördelningen i hög utsträckning samvarierar med andra traditionella ojämlikhetsmått som inkomstnivå, utbildningsnivå, förankring på arbetsmarknaden och civil status.

Det finns två undantag jämfört med hur andra variabler brukar fördela sig, vilka inte redovisats i diagrammen ovan: (i) personer i *prime working age*, 25-54-åringar, och (ii) män är överrepresenterade bland de överskuldssatta. Det skulle kunna bero på att man oftare tar lån i förvärsarbetande ålder än vid andra tillfällen i livet, att den nuvarande pensionärsgenerationen växte upp i ett samhälle där bruket av krediter var mindre utbyggt än idag och att män lånar mer och tar större finansiella risker än kvinnor.

4. AVSLUTNING

I de Toro (2016) diskuteras inte bara överskuldssättningens fördelning i befolkningen, utan också tänkbara orsaker till överskuldssättning samt vilka strategier som kan behöva implementeras för att bekämpa dess utbredning.

Den här artikeln har inte haft det upplägget utan endast fokuserat på att beskriva hur överskuldssättning fördelar sig i befolkningen. Kunskap om vilka som är överskuldssatta underlättar möjligheten att bekämpa problemet, och risken för att den allmänna debatten stelnar i förenklade beskrivningar som *lyxfällan- eller snabbblånebild* minskar.

En svårighet i dag är dock att det inte redovisas ny statistik på området, trots att Sverige har alla möjligheter att göra det. I SOU 2013:78 samlades data in från samtliga individer som var restförda hos Kronofogdemyndigheten, samtliga svenskar i SCBs register samt samtliga personer som hade skulder registrerade hos UC. Med hjälp av den statistiken går det bland annat att se vilka grupper som har skulder hos Kronofogden.

Om den redovisning som har skett ovan ska kunna ske även i framtiden, och vi ska ha möjlighet att lära oss mer om överskuldssättningens utbredning är det fundamentalt att motsvarande statistik tas fram på regelbunden basis, gärna med tillägg om vilka fordringar inkassobolagen och snabbblåneföretagen har på svenska hushåll.

5. REFERENSER

- Almqvist, Anna. 2016. *Den ekonomiska ojämlikheten i Sverige*. LO
- Fasianos, Apostolos., Raza, Hamid., och Kinsella, Stephen. 2016. *Exploring the link between household debt and income inequality: an asymmetric approach*.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna., och Henriksson, Ann-Sofie. 2005. *Legal Solutions to Debt Problems in Credit Societies – a report to the Council of Europe*.
- de Toro, Sebastian. 2016. *Långvarig överskuldssättning. Den bortglömda ojämlikheten*. LO
- Riksgälden. 2015. *Drivkrafter bakom hushållens skuldssättning. Riksgälden. SOU 2013:78. Överskuldssättning i kreditsambället?* Statens offentliga utredningar